

Ercan ve Diğerleri / Türkiye (no. 50763/22)

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ DERNEĞİ (İFÖD)

Tarafından Sunulan

ÜÇÜNCÜ TARAF GÖRÜŞÜ

İfade özgürlüğünün savunulması ve desteklenmesi konusunda uzmanlaşmış bağımsız bir sivil toplum kuruluşu

I. Giriş

1. İFÖD, *Ercan ve diğerleri/Türkiye (no. 50763/22)* davasındaki görüşünde, kamu görevlilerinin kamu yararını ilgilendiren konularda ifade özgürlüğünün sınırları konusunu ele alacaktır. Mahkeme'nin tebligatından, Milli Eğitim okullarında öğretmenlik yapan ve Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ("Eğitim-Sen") üyesi olan **başvuruculara**, sendikalarının 21 Şubat Uluslararası Anadil Günü'nü kutlamak için aldığı kararın ardından, anadilin önemini vurgulayarak **sınıfta bir saatlik anadil dersi vermekten** oluşan toplu bir eylem gerçekleştirdikleri için **disiplin cezası verildiği** anlaşılmaktadır.
2. Her yıl 21 Şubat'ta tüm dünyada, 1999 yılında UNESCO Genel Konferansı tarafından oluşturulan Uluslararası Anadil Günü'nü kutlanmaktadır. Gün, barışçıl ve sürdürülebilir toplumlar için kültürel ve dilsel çeşitliliğin ve çok dilliliğin önemini teşvik etmek için önemli bir platformdur. Bu nedenle UNESCO, okulun ilk yıllarından itibaren anadile dayalı çok dilli eğitimi desteklemekte ve savunmaktadır. UNESCO, anadilde eğitimin kapsayıcılık ve kaliteli öğrenme için kilit bir unsur olduğunu ve aynı zamanda öğrenme çıktılarını ve akademik performansı geliştirdiğini savunmaktadır. Bu, özellikle ilkokulda bilgi eksikliklerini önlemek ve öğrenme ve anlama hızını artırmak için çok önemlidir. Ve en önemlisi, anadile dayalı çok dilli eğitim, tüm öğrencileri topluma tam olarak katılmaları için güçlendirir. Anadilde eğitim karşılıklı anlayış ve saygıyı teşvik eder ve dünyadaki her dilde bulunan kültürel ve geleneksel mirasın zenginliğinin korunmasına yardımcı olur.¹
3. Söz konusu sendika, Eğitim-Sen, 13.01.1995 tarihinde Ankara'da kurulmuştur. Sendika ülke çapında 100.000'den fazla üyeye sahiptir ve Education International üyesi olan Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu'na ("KESK") bağlıdır. Eğitim-Sen'in tüzüğünde "toplumun tüm bireyleri için temel insan hak ve özgürlükleri doğrultusunda eşit, demokratik, laik, bilimsel, parasız, kamusal ve anadilinde eğitimi savunmak" temel amaçlarından biri olarak açıkça belirtilmiştir.²
4. Başvurucular, kendilerine uygulanan disiplin yaptırımlarının bir sonucu olarak ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü haklarının ihlal edildiğinden şikâyet etmektedirler. Bu nedenle Mahkeme, taraflara, başvurucuların Sözleşme'nin 10 § 1 ve 11 § 1 maddeleri anlamında ifade özgürlüğü ve/veya örgütlenme özgürlüğü haklarının kendilerine uygulanan disiplin tedbirleri nedeniyle ihlal edilip edilmediğini sormuştur. Mahkeme, özellikle, ulusal mahkemelerin kararlarında, ifade özgürlüğü davalarında belirlediği ve uyguladığı kriterler ışığında, bir yandan başvurucuların ifade özgürlüğü ve/veya örgütlenme özgürlüğü hakları ile diğer yandan söz konusu diğer menfaatler arasında yeterli bir inceleme ve uygun bir dengeleme yapıp yapmadıklarını sormuştur.
5. Bu sunumda İFÖD, Sözleşme'nin 10. ve 11. maddeleriyle ilgili soruları ele alacaktır. Bir öğretmen sendikasının üyesi olan başvurucular, anadilin önemini vurgulamak amacıyla Uluslararası Anadil Günü'nü kutlamak için toplu bir eyleme katılmışlardır. Eylemin amacı, Türk toplumunun dikkatini Türkiye'de Türkçe'den başka dillerin de konuşulduğuna çekmektir. Eylem, başta Kürtler olmak üzere Türkiye'de yaşayan azınlık gruplarının kimliklerinin ve dillerinin tanınması açısından sembolik bir değere sahiptir. Ancak Türkiye Anayasası, Türkçe dışında herhangi bir dilin Türkiye vatandaşlarına anadil olarak öğretilmesini yasaklamaktadır. Bu nedenle, Uluslararası Anadil Günü'nü kutlamak için bir

¹ Bkz. <https://www.unesco.org/en/articles/why-mother-language-based-education-essential>

² Bkz. <https://egitimsen.org.tr/hakkimizda/tuzugumuz/>

etkinlik düzenlemenin bu anayasal yasakla çelişip çelişmediği ve ifade ve örgütlenme özgürlüğü kapsamında korunup korunmadığı sorusu bu başvurunun merkezinde yer almaktadır. Mevcut davanın bu arka plan çerçevesinde incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

6. Bu nedenle İFÖD, görüşünde anadilde eğitim hakkına ilişkin uluslararası standartları ve öğretmenlerin anadilde eğitimi savunmalarının ve desteklemelerinin Sözleşme tarafından korunup korunmadığını inceleyecektir. Görüş öncelikle anadilde eğitim hakkına ilişkin ilgili uluslararası standartları sunacaktır (**Bölüm II**). Görüş daha sonra eğitim diline ilişkin Türk yasal çerçevesini inceleyecektir (**Bölüm III**). Dördüncü bölümde, anadilde eğitim hakkının savunulması ile ifade ve örgütlenme özgürlüğü arasındaki ilişkiye dair Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı tartışılacaktır (**Bölüm IV**). Son bölümde ise İFÖD'ün tavsiyeleri özetlenecektir (**Bölüm V**).

II. Uluslararası Hukukta Anadilde Eğitim Hakkı

7. Söz konusu dava doğrudan anadilde eğitim hakkı ile ilgili olmayıp, anadilde eğitimin savunulması ve desteklenmesi ile ilgilidir. Başvurucular, ifade ve örgütlenme özgürlüklerinin ihlal edildiğinden şikâyetçi olmuşlardır. Ancak başvurucuların kamusal tartışmaya katkısını ortaya koymak için, azınlık gruplarının anadillerinde eğitim hakkının uluslararası hukuktaki statüsünü ortaya koymak gerekmektedir. Bu nedenle İFÖD, anadilde eğitim hakkının tanınmasına ilişkin uluslararası hukuktaki gelişmeleri özetleyecektir.
8. Azınlık gruplarının anadillerinde eğitim hakkı uzun süre Lozan Antlaşması gibi uluslararası anlaşmalara konu olsa da 1950'lerden sonra uluslararası hukukta yavaş yavaş evrensel bir hak olarak tanınmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Yerli ve Kabile Nüfusları Sözleşmesi, 1957 (No. 107), 23. maddede yerli nüfusa mensup çocukların anadillerinde veya bunun mümkün olmaması halinde ait oldukları grup tarafından en yaygın olarak kullanılan dilde okuma ve yazma öğrenme hakkına sahip olduklarını belirtmiştir. Aynı maddenin 2. fıkrası, anadilden veya yerel dilden ulusal dile veya ülkenin resmi dillerinden birine kademeli bir geçiş öngörmektedir. Sözleşme ayrıca, anadilin veya yerel dilin mümkün olduğunca korunması için uygun tedbirlerin alınmasını gerektirmektedir.
9. Birkaç yıl sonra, 1960 tarihli Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmenin 1. maddesi "eğitimde eşit muameleyi ortadan kaldırma veya bozma amacı veya etkisi olan" dil veya diğer gerekçelere dayalı "her türlü ayırım, dışlama veya tercihi" yasaklarken, 2. maddenin (b) bendi dilsel nedenlerle ayrı eğitim sistemleri veya kurumları kurmanın veya sürdürmenin ayrımcılık teşkil etmediğini açıkça belirtmiştir.
10. Bu Sözleşme'nin 5. maddesinin (1) (c) bendi, "ulusal azınlık mensuplarının, okulların idamesi ve her Devletin eğitim politikasına bağlı olarak kendi dillerinin kullanılması veya öğretilmesi de dahil olmak üzere, kendi eğitim faaliyetlerini sürdürme haklarının tanınmasının esas olduğunu" ancak "bu hakkın, söz konusu azınlık mensuplarının bir bütün olarak topluluğun kültürünü ve dilini anlamalarını ve faaliyetlerine katılmalarını engelleyecek veya ulusal egemenliğe zarar verecek şekilde kullanılmaması" şartını öngörmektedir.
11. Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin (1966) 27. maddesi "Etnik, dinsel ya da dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine

inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır.” hükmünü içermektedir.

12. Benzer şekilde, Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme’nin (1989) 30. maddesi şu şekildedir: “Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların var olduğu Devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz.”

13. Dil veya azınlık hakları standartlarını içeren diğer bölgesel veya uluslararası antlaşmalar arasında ILO Yerli ve Kabile Halkları Sözleşmesi, 1989 (No. 169),³ Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı, 1992 (No.148),⁴ ve Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme (1995) yer almaktadır.⁵ Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi (1992),⁶ Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi (2007),⁷ Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı⁸ ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’nın İnsani Boyutuna İlişkin Kopenhag Toplantısı Belgesi (1990) gibi azınlık dil hakları veya eğitimde azınlık haklarıyla ilgili bağlayıcı olmayan belgeler de bulunmaktadır,⁹ Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri, Ulusal

³ Madde 28'de şöyle denmektedir: "1. İlgili halklara mensup çocuklara, mümkün olan her yerde, kendi yerel dillerinde veya ait oldukları grup tarafından en yaygın olarak kullanılan dilde okuma ve yazma öğretilenektir. Bunun mümkün olmadığı durumlarda, yetkili makamlar, bu amaca ulaşmak için gerekli önlemlerin alınması amacıyla bu halklarla istişarelerde bulunacaklardır.

2. Bu halkların ulusal dili veya ülkenin resmi dillerinden birini akıcı bir şekilde konuşabilmelerini sağlamak için yeterli tedbirler alınacaktır.

3. İlgili halkların yerli dillerinin korunması, geliştirilmesi ve uygulanmasının teşvik edilmesi için tedbirler alınacaktır." Şu adresten erişilebilir: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/publication/wcms_205225.pdf

⁴ Madde 8'e göre "Taraflar, ... Devletin resmi dil(ler)inin öğretilmesine hanel getirmeksizin: ... okul öncesi, ilk ve orta öğretimin ilgili bölgesel veya azınlık dillerinde yapılmasını sağlamayı veya okul sonrası eğitimin önemli bir bölümünün ilgili bölgesel veya azınlık dillerinde yapılmasını sağlamayı taahhüt ederler." <https://rm.coe.int/1680695175> adresinde mevcuttur.

⁵ Madde 14 şöyle demektedir: "1- Taraflar, bir ulusal azınlığa mensup her kişinin kendi azınlık dilini öğrenme hakkına sahip olduğunu kabul etmeyi taahhüt ederler. 2- Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin geleneksel olarak veya önemli sayıda yaşadıkları bölgelerde, yeterli talep olması halinde, bu azınlıklara mensup kişilerin azınlık dilini öğrenmeleri veya bu dilde eğitim almaları için mümkün olduğu ölçüde ve kendi eğitim sistemleri çerçevesinde yeterli fırsatlara sahip olmalarını sağlamaya gayret edeceklerdir. 3- Bu maddenin 2. paragrafı, resmi dilin öğrenilmesine veya bu dilde öğretim yapılmasına hanel getirmeksizin uygulanır." Erişim adresi: <https://rm.coe.int/16800c10cf>

⁶ Madde 4, paragraf 3'te şu ifade yer almaktadır: "Devletler, mümkün olan her yerde, azınlıklara mensup kişilerin anadillerini öğrenmeleri veya anadillerinde eğitim almaları için yeterli fırsatlara sahip olmalarını sağlayacak uygun tedbirleri almalıdır." Erişim adresi: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-persons-belonging-national-or-ethnic#:~:text=States%20shall%20protect%20the%20existence,measures%20to%20achieve%20those%20ends.>

⁷ Madde 13, paragraf 1'de şu ifade yer almaktadır: "Yerli halklar, kendi kültürel öğretilme ve öğrenme yöntemlerine uygun bir şekilde, kendi dillerinde eğitim veren eğitim sistemlerini ve kurumlarını kurma ve kontrol etme hakkına sahiptir." Erişim adresi: https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/UNDRIP_E_web.pdf

⁸ <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/vienna-declaration-and-programme-action>

⁹ Paragraf 34'te şöyle denmektedir: "Katılımcı Devletler, ulusal azınlıklara mensup kişilerin, ilgili Devletin resmi dilini veya dillerini öğrenme ihtiyacına bakılmaksızın, anadillerini veya anadillerinde eğitim için yeterli fırsatlara sahip olmalarını ve mümkün ve gerekli olan her yerde, yürürlükteki ulusal mevzuata uygun olarak kamu makamları önünde kullanmalarını sağlamak için çaba göstereceklerdir." Şu adresten erişilebilir: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf>

Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri,¹⁰ Ulusal Azınlıkların Kamu Yaşamına Etkin Katılımına İlişkin Lund Tavsiyeleri¹¹ ve Dilsel Azınlıkların Dil Hakları gibi rehber belgelerin yanı sıra: Uygulama için Pratik Bir Rehber,¹² azınlık sorunları Özel Raportörü tarafından geliştirilen el kitabı.

- 14.** BM Özel Raportörü¹³, un da belirttiği gibi, dilin bireyler ve topluluklar için önemi, Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi'nin 1. maddesinde kabul edilmektedir. 1. paragrafta "Devletler, kendi topraklarındaki azınlıkların varlığını ve dilsel kimliğini koruyacak ve bu kimliğin geliştirilmesi için gerekli koşulları teşvik edeceklerdir" denilmekte ve bir sonraki paragrafta "bu amaçlara ulaşmak için uygun yasal ve diğer tedbirleri alacaklardır" ifadesi yer almaktadır. Ulusal azınlıklara mensup kişilerin kimliklerini koruma hakkı, ancak eğitim süreci yoluyla anadillerini doğru bir şekilde öğrenmeleri halinde tam olarak gerçekleştirilebilir. Aynı zamanda, ulusal azınlıklara mensup kişiler, Devlet dilini doğru bir şekilde öğrenerek daha geniş ulusal toplumla bütünleşme sorumluluğuna sahiptir.
- 15.** Araştırmalar, anadilin en az 6-8 yıl boyunca eğitim dili olarak kullanıldığında, sonuçların etkileyici olduğunu göstermiştir: azınlık çocuklarının özgüveninin, özsaygısının ve sınıf katılımının artması, okul terk oranlarının düşmesi, daha yüksek akademik başarı seviyeleri, okulda daha uzun süre kalma, testlerde daha iyi performans ve hem anadilde hem de resmi veya baskın dilde azınlık (ve yerli) çocukları için daha fazla akıcılık ve okuryazarlık becerisi¹⁴.
- 16.** Ayrıca, BM Özel Raportörü¹⁵ Dünya Bankası,¹⁶ UNESCO,¹⁷ UNICEF,¹⁸ tarafından yayınlanan ve dünyanın farklı bölgelerinde yapılan çalışmaların, resmi dilin kaliteli öğretimi ile birlikte eğitimde azınlıkların dilinin orantılı olarak kullanılmasının: (a) Uzun vadede daha uygun maliyetli olduğunu doğruladığını (b) Okul terki ve okul tekrarı oranlarını azalttığını (c) Özellikle kız çocukları için gözle görülür şekilde daha iyi akademik sonuçlara yol açtığını (d) Hem ana dilde hem de resmi dilde veya çoğunluk dilinde okuryazarlık ve akıcılık seviyelerini artırdığını (e) Daha fazla aile ve toplum katılımı ve desteğine yol açtığını (f) Azınlık dillerinin bir devletin idari ve diğer kamusal faaliyetlerinde kullanılması kapsayıcılık, katılım, erişim, kalite ve etkinlik gibi temel konuları içerdiğini vurgulamıştır.

¹⁰ Erişim adresi: https://www.osce.org/files/f/documents/e/2/32180_0.pdf

¹¹ Erişim adresi: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/9/32240.pdf>

¹² Erişim adresi: <https://www.ohchr.org/en/documents/tools-and-resources/language-rights-linguistic-minorities-practical-guide-implementation>

¹³ Özel Raportörü'n Azınlık Sorunları Raporu, "Eğitim, dil ve azınlıkların insan hakları" Kırk Üçüncü Oturumda İnsan Hakları Konseyi'ne sunulmuştur (2020) A/HRC/43/47 Erişim adresi: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g20/003/58/pdf/g2000358.pdf?token=8uGoPaK61Lac7HfBCd&fe=true>

¹⁴ Bkz. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Minorities/SR/LanguageRightsLinguisticMinorities_EN.pdfs.7.

¹⁵ Özel Raportör'ün Azınlık Sorunları Raporu, "Eğitim, dil ve azınlıkların insan hakları" A/HRC/43/47 para. 50.

¹⁶ Dutcher, N. ve Tucker, G. R., Eğitimde Birinci ve İkinci Dillerin Kullanımı: Eğitim Deneyimleri Üzerine Bir İnceleme (Dünya Bankası: Washington DC, 1997); Dünya Bankası (not 2).

¹⁷ Lopez, L.E., Reaching the unreached: indigenous intercultural bilingual education in Latin America, Herkes için Eğitim Küresel İzleme Raporu 2010 için hazırlanmıştır, Reaching the marginalized (UNESCO, 2010).

¹⁸ UNICEF, 'Ana Dile Dayalı İki Dilli Eğitim Eylem Araştırması: Vietnam'daki etnik azınlık çocukları için eğitimde eşitlik ve kalitenin artırılması', Eylül 2012.

17. Bu çalışmalar, anadilde eğitimin, eğitimin kalitesini etkilediğini göstermiştir. Bir başka deyişle, çocuklara kendi dilleri dışında bir dilde eğitim vermek, anadillerinde eğitim alan çocuklarla aynı kalitede eğitim vermek anlamına gelmemektedir. Eğer dilsel azınlıklara mensup kişilerin daha geniş bir toplumla bütünleşme sorumluluğu varsa, bunun en iyi şekilde kendi dillerinde etkili bir eğitimle sağlanabileceği görülmektedir. Özel Raportör'ün de belirttiği gibi, eğitim ve hizmet sunumunda tek dilli bir yaklaşım öngören ve azınlık dillerinin kamusal alanda, özellikle de eğitim dili olarak kullanımına kısıtlamalar getiren yasa ve politikalar, genellikle azınlık dillerine yatırım yapmanın ve bu dillerin kullanımı ve daha da geliştirilmesi için bir ortam yaratmanın azınlıkları ulusal/resmi dilin öğrenilmesinden uzaklaştıracağı, azınlık entegrasyonunu zayıflatacak ve ulusal birliği, toplumsal uyumu ve bütünlüğü tehdit edecek dilsel ayrımcılık yaratacağı yanlılığına dayanmaktadır.¹⁹
18. Araştırmalar, azınlık dillerinin hem ayrı dersler hem de eğitim aracı olarak eğitime dahil edilmesinin ve eğitim ve mesleki eğitim programlarında kültürler arası ve çok dilli yaklaşım ve yöntemlerin benimsenmesinin, azınlık öğrencilerinin eğitim performansı, özgüvenleri ve gelişimleri ve genel olarak toplumla bütünleşmeleri üzerinde doğrudan olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.²⁰
19. İFÖD, BM Özel Raportörü'nün görüşlerine katılmaktadır. Bu nedenle İFÖD, **anadilde eğitim hakkının uluslararası düzeyde tanınan bir insan hakkı olması** ve pratikte daha fazla başarı sağlaması nedeniyle **anadilde eğitimi savunmanın ifade özgürlüğü kapsamında korunduğunu ve kamusal tartışmaya katkı sağladığını savunmaktadır.**

III. Eğitim Dillerine İlişkin Türk Hukukundaki Çerçeve

20. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 3. maddesinde şu hüküm yer almaktadır: "Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Resmi dili Türkçedir...". Her ne kadar 3. maddenin başlığında "resmi dil" ibaresi yer alsa da maddenin içeriğinde sadece "dil"den bahsedilmektedir. Bu da Türkiye Devleti'nin dilinin Türkçe olduğunu ima etmektedir. Anayasa'nın orijinal metninde, kanunla yasaklanmış dillerde düşünce açıklaması (Md. 26/3)²¹ ve yayın (Md. 28)²² yasaklanmıştı. Ancak Anayasa'nın bu hükümleri 2001 yılında yapılan bir anayasa değişikliği ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bu hükümlerin yürürlükte olduğu dönemde Kürtçe yayım ve yayın yapılması yasaktı. Şu anda böyle bir yasak olmamasına rağmen, bazen Kürtçe konuşmak ve hatta şarkı söylemek, muğlak terör suçlamalarıyla cezai soruşturma veya kovuşturmalara tabi tutulabilmektedir.
21. Anayasa'nın 42. maddesi şu hükmü içermektedir: "Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. ... Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan

¹⁹ Özel Raportör'ün Azınlık Sorunları Raporu, "Eğitim, dil ve azınlıkların insan hakları" A/HRC/43/47 s. 18.

²⁰ *Ibid.*

²¹ 2001'de yürürlükten kaldırılan 26. maddenin üçüncü fıkrası şu şekildeydi: "Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı kâğıtlar, plâklar, ses ve görüntü bantları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hâkim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan mercinin emriyle toplatılır. Toplatma kararını veren merci bu kararını, yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Hakim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar."

²² 2001'de yürürlükten kaldırılan 28. maddenin ikinci fıkrası şu şekildeydi: "Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz."

kaldırmaz. ... Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez.

Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır.”

22. Anayasa'nın 42. Maddesi, Türkçe dışındaki anadillerde öğretimi açıkça yasaklarken, yabancı dillerde öğretime izin vermektedir. Bu, özel ya da devlet okullarında okul öncesinden yükseköğretime kadar her düzeyde İngilizce, Fransızca ya da başka bir yabancı dilde öğretim yapılmasına izin verilirken, Kürtçe öğretimin her düzeyde yasaklandığı anlamına gelmektedir. İlginçtir ki, Türkiye’de hem yabancı dil hem de azınlık dili olan Arapça okullarda öğretilmektedir.

23. Öte yandan Lozan Antlaşması, dini azınlıkların, yani Yahudilerin, Rumların ve Ermenilerin kendi dillerinde eğitim verme hakkını tanımıştır. Dolayısıyla, Lozan Antlaşması Anayasa'nın 42. Maddesine bir istisna teşkil etmektedir. Bu nedenle, Türkiye’deki en büyük azınlık grubunu oluşturan Kürtler, okullarda anadil yasağından en çok etkilenen gruptur.

24. Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) Türk yetkililere, uluslararası anlaşmaların hükümleri dışında okullarda Türkçe dışındaki anadillerin öğretilmesini yasaklayan Anayasa'nın 42. Maddesinin ifadesini gözden geçirmelerini tavsiye etmiştir. ECRI, bu tür bir eğitimin resmi dilde eğitimle birlikte verilmesinin mümkün olması gerektiğini vurgulamıştır.²³

25. 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun’un 2. Maddesine göre “Milletlerarası andlaşma hükümleri saklı olmak üzere, resmi ve özel her derece ve türdeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında okutulacak yabancı dillerin ve yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar şunlardır:

a) (Değişik: 30/7/2003-4963/23 md.) Eğitim ve öğretim kurumlarında, Türk vatandaşlarına Türkçeden başka hiçbir dil, ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez. Ancak, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için, (...) [2] Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tâbi olmak üzere özel kurslar açılabilir; bu kurslarda ve diğer dil kurslarında aynı maksatla dil dersleri oluşturulabilir. Bu kurslar ve derslerde, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı öğretim yapılamaz. Bu kursların ve derslerin açılmasına ve denetimine ilişkin esas ve usuller, Millî Eğitim Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir. (Ek cümleler: 2/3/2014-6529/11 md.) Ayrıca, Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerle eğitim ve öğretim yapmak amacıyla, özel okul açılabilir. Bu kurumlarda eğitimi ve öğretimi yapılacak dil ve lehçeler Cumhurbaşkanı kararıyla tespit edilir. Bu kurumların açılmasına

²³ Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), Türkiye Raporu (dördüncü izleme dönemi), 10 Aralık 2010 tarihinde kabul edilmiş ve 8 Şubat 2011 tarihinde yayımlanmıştır, para.62, şu adresten erişilebilir: <https://rm.coe.int/fourth-report-on-turkey/16808b5c7e>.

ve denetimine ilişkin esas ve usuller, Millî Eğitim Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

26. Artık özel okulların azınlık gruplarının günlük yaşamlarında kullandıkları dil ve lehçeleri öğretmelerine izin verilmektedir (6529 sayılı Kanununun 11. maddesi). Ayrıca, Millî Eğitim Bakanlığı devlet okullarında Kürtçe, Abhazca, Adigece, Lazca ve diğer dillerde seçmeli dersler açmış ve birkaç Kürtçe öğretmenini kadrolu olarak işe almıştır. Bazı üniversiteler Kürtçe öğretmeye başlamıştır. Ancak, 1923 Lozan Antlaşması ile korunmayan azınlık grupları için, Türkçe dışındaki dillerin anadil olarak öğretilmesi Türk Anayasasının 42. Maddesi nedeniyle hala yasaktır. ECRI, Kürt ve diğer azınlık gruplarından pek çok çocuğun eğitim dili olan Türkçeyi yeterince öğrenemediğini, bunun da yapısal ayrımcılığa yol açtığını belirtmektedir.²⁴ Öte yandan, son zamanlarda Mardin Artuklu Üniversitesi gibi bazı üniversitelerdeki Kürtçe bölümler kapatılmıştır.²⁵

IV. Anadilde eğitim hakkının savunulması ile ifade ve örgütlenme özgürlüğü arasındaki ilişkiye dair Avrupa Mahkemesi İçtihadı

27. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, ilk kararlarından birinde, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin 1. Protokolünün 2. maddesi (Belçika Dilbilim Davası²⁶), dil temelinde ayrımcılık yasağı ile birlikte alındığında bile , kişinin kendi dilinde eğitim alma hakkının “otomatik” olarak korumayacağını açıkça belirtmiştir. Devlet, tek dilli Flemenk bölgesinde, Fransızca'nın eğitim dili olarak kullanıldığı ilkökul eğitimini kurmayı veya sübvansetmeyi reddetmiştir. Mahkeme'ye göre, iki bölgenin de ağırlıklı olarak tek dilli olması dikkate alındığında, bu bölgelerde her iki dilde de eğitim vermek mümkün olmayacağından, farklı muamele meşrudur. Ayrıca, Flemenkçe konuşulan bölgelerde ailelerin Fransızca özel eğitimden yararlanmaları engellenmemiştir. Bununla birlikte, Mahkeme uygun koşullarda, kişinin anadilini eğitim dili olarak kullanmamasının dil temelinde ayrımcılık olabileceği ihtimalini dışlamamıştır.
28. Avrupa Mahkemesi, anadilde eğitimin savunulmasıyla ilgili çeşitli davalarda ifade ve örgütlenme özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir. *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası/Türkiye davasında*²⁷ başvuran sendika, aşağıdaki hükmü içeren tüzüğünü değiştirmeye zorlanmıştır: “[Eğitim-Sen] toplumdaki tüm bireylerin eşitlik ve özgürlük içinde anadillerinde demokratik, laik, bilimsel ve parasız eğitim alma hakkını savunur.” Türk makamları, Anayasa'nın 3. ve 42. maddeleri ile 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu'nun 1. ve 20. maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle başvurucu sendikadan “anadillerinde” ibaresini tüzüğünden çıkarmasını talep etmiştir. Başvurucu sendika hakkında art arda iki kapatma davası açılmış ve sonunda sendika, Tüzüğünün 2 (b) maddesinin ihlal edilen kısmını aşağıdaki şekilde değiştirmek zorunda kalmıştır: “[Eğitim-Sen] insan hakları ve temel özgürlükler bağlamında, toplumdaki tüm bireylerin demokratik, laik, bilimsel ve parasız eğitim alma hakkını savunur.”

²⁴ Bakınız, ECRI, Türkiye Raporu (beşinci izleme döngüsü), 29 Haziran 2016 tarihinde kabul edilmiştir. 4 Ekim 2016 tarihinde yayınlanmıştır, para. 85-86 şu adresten erişilebilir: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-turkey/16808b5c81>.

²⁵ <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/08/15/yasayan-diller-enstitusu-icin-kapatma-karari-alindi>

²⁶ "Belçika'da Eğitimde Dillerin Kullanımına İlişkin Yasaların Bazı Yönlerine İlişkin/Belçika (Esaslar), No. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1994/63 ve 2126/64), 23.07.1968.

²⁷ *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası v. Türkiye*, no. 20641/05, 25.09.2012.

- 29.** Başvurucu sendika, Türk makamlarının müdahalesi ile ifade ve örgütlenme özgürlüğünün ihlal edildiğinden şikayetçi olmuştur. Avrupa Mahkemesi, Sözleşme'nin 10. ve 11. maddelerinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme, başvurucu sendika aleyhine açılan davanın, ulusal makamlar tarafından ifade ve örgütlenme özgürlüğü hakkının kullanılmasına yönelik bir müdahale teşkil ettiğini ve bu müdahalenin sendikayı, tüzüğünde belirttiği amaçları kolektif veya bireysel olarak takip etme imkânından mahrum bıraktığını belirtmiştir. Mahkeme, Eğitim-Sen tarafından savunulan ve Türk toplumunu oluşturan bireylerin Türkçe dışında bir anadilde eğitim alabileceği ilkesinin demokrasinin temel ilkeleriyle bağdaşmadığını belirtmiştir. Mahkeme, Eğitim-Sen'in itiraz edilen Anayasa maddesinin hiçbir hükmünün şiddete, ayaklanmaya ya da demokratik ilkelerin reddine yönelik bir çağrı olarak değerlendirilemeyeceğini ve bunun dikkate alınması gereken temel bir unsur olduğunu hatırlatmıştır. Mahkeme, Eğitim-Sen'in tüzüğünün 2 (b) maddesinin içeriğinin kamusal tartışmaya bir katkı olarak görülebileceğini kabul etmiştir (§§ 55 ve 75). Mahkeme, söz konusu tarihte, konuyla ilgili bir kamuoyu tartışmasının, en azından özel olarak, Türk vatandaşları tarafından Türkçe dışında kullanılan anadillerde eğitime izin veren bir kanun değişikliğiyle sonuçlandığını hatırlatmıştır (§ 74). Mahkeme, başvuranın önerisinin kamuoyunun çoğunluğunun görüşüne, belirli kurumlara veya belirli Devlet kuruluşlarına ve hatta Hükümet politikasına aykırı olabileceğini kabul etmekle birlikte, çeşitli derneklerin veya siyasi grupların, her görüşten siyasi ve kamusal aktörleri etkileyen genel sorunlara çözüm bulunmasına katkıda bulunmak amacıyla kamusal tartışmalara katılabilmelerinin demokrasinin düzgün işleyişi için gerekli olduğunu yinelemiştir (§ 56).
- 30.** Mahkeme, sendikanın tüzüğünde "*ana dillerinde eğitim alma hakkı*" ifadesinin yer alması, bu ifadenin Anayasa maddesinde belirtilen amacından farklı olduğunu gösteren veya kanıtlayan başka herhangi bir unsur olmaksızın, demokrasi prensipleriyle uyumsuz olamayacağını vurgulamıştır. Mahkeme'ye göre, bir ülkenin anadili Türkçe olmayan ulusların kültürlerini geliştirmeyi amaçlayan bu hedef, ulusal güvenlikle uyumsuz değildir ve kamu düzenine tehdit oluşturmamaktadır. Yetkili ulusal makamların bir azınlığın kültürünü desteklediği görüşüne varmış olabileceği durumda bile, Mahkeme, bir ülkede azınlıkların ve farklı kültürlerin varlığının tarihsel bir gerçek olduğunu ve demokratik bir toplumun uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak hoş görmesi gerektiğini, hatta koruması ve teşvik etmesi gerektiğini belirtmiştir (§ 59).
- 31.** Yukarıda belirtilenler ışığında Mahkeme, Sözleşme'nin 11. ve 10. maddelerinin ihlal edildiğine karar vermiştir.
- 32.** Mahkeme ayrıca, başvurusunun bir siyasi parti toplantısında Kürtçe konuşulmasına izin verdiği için yargılandığı bir davada Sözleşme'nin 10. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁸
- 33.** Mahkeme ayrıca, Kürtçe öğretiminin seçmeli ders olarak konulması için Üniversite Rektörlüğü'ne dilekçe veren başvurulara verilen disiplin cezaları nedeniyle 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁹

²⁸ *Semir Güzel v. Türkiye*, no.29483/09, 13.09.2016.

²⁹ *Çölgeçen ve diğerleri/Türkiye*, no. 50124/07, 53082/07, 53865/07, 12.12.2017; *İrfan Temel ve diğerleri/Türkiye*, no. 36458/02, 03.03.2009; Ayrıca bkz. Kürtçe eğitim için dilekçe verilmesine ilişkin diğer davalar, *Döner ve diğerleri/Türkiye*, no. 29994/02, 07.03.2017.

V. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürt Diline Hoşgörüsüzlüğü

- 34.** Yukarıda da belirtildiği gibi, Kürtçe anadil yasağından en çok etkilenen azınlık dilidir. Ancak Türkiye’de Kürtçe üzerindeki kısıtlamalar sadece eğitim dili açısından değildir. Avrupa Mahkemesi içtihadından da görülebileceği gibi, Kürtçe anadil meselesi çeşitli vesilelerle AİHM önüne getirilmiştir. Kürtçe konuşan siyasetçiler³⁰, Kürtçe eğitim için imza toplayan öğrenciler³¹, Kürtçe eğitimi savunmak için gösterilere katılım³², Kürtçe yayınların mahkumlara verilmemesi³³, Kürtçe eğitimi savunduğu için Eğitim-Sen’in kapatılma girişimi³⁴ ve sanıkların mahkeme salonunda Kürtçe konuşması³⁵ Mahkeme tarafından incelenen konulardan bazılarıdır. Tüm bu davalarda Mahkeme, Sözleşme’nin çeşitli maddelerinin ihlal edildiğini tespit etmiştir.
- 35.** İFÖD, mevcut uygulamanın kamu makamlarının Kürt diline karşı tahammülsüzlüğünün bir başka işareti olduğunu düşünmektedir. Devlet okullarında öğretmen olan başvurucular, Uluslararası Anadil Günü’nde anadilin önemi üzerine bir saatlik bir ders vermişlerdir. Kamu makamları, bu eylemi devlet memuru olarak görevleriyle bağdaşmaz bulmuş ve kendilerini kınamıştır. Anayasa Mahkemesi **bu disiplin cezasını haklı bulmuş ve** başvurucuların ifade ve örgütlenme özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiştir.³⁶
- 36.** Anayasa Mahkemesi, modern devletlerin dil politikalarının siyasi amaçlarına göre şekillendiğini ve eğitim dilinin belirlenmesinin devletin takdir yetkisi içinde olduğunu hatırlatmıştır. Mahkeme, Anayasa’nın 42. maddesine atıfta bulunarak Türk devletinin diğer anadiller yerine Türkçe öğretmeyi tercih ettiğini vurgulamıştır. Mahkeme’nin değerlendirmesi aşağıdaki gibidir:

“Bu bağlamda öğretmenlerin görevlerini yerine getirirken hiçbir şekilde siyasi ve ideolojik amaçlı beyanda ve eylemde bulunamayacakları, bu eylemlere katılmayacakları belirlenmiştir. Mevcut başvuruda öğretmen olan başvurucular, görevleri esnasında müfredatta yer almayan bir konuyu -üstelik devletin bu alandaki politikalarına ve belirlediği esaslara aykırı olarak- derste işlemek suretiyle dile getirmiştir. İdari ve yargısal makamlarca bu eylem biçiminin kamu görevlilerinin tarafsızlığı ve devlete bağlılığıyla bağdaşmadığı değerlendirilmiştir. Ana dilinde eğitim taleplerine ilişkin görüşlerini dile getirme yöntemi olarak seçtikleri başvuruya konu eylemin öğretmen olan başvuruculara yüklenen sağduyu ve ihtiyat yükümlülüğüne aykırı görülmesinin meşru olduğu değerlendirilmiştir. Başvurucuların bahse konu eylem sırasında açıkladıkları yorumların öğrencileri üzerindeki potansiyel etkisi de gözönüne alındığında kamusal hizmetlerin düzgün bir şekilde işlemesi ve sürekliliğinin sağlanması bakımından başvurucuların müfredat dışına çıkmaları nedeniyle verilen disiplin cezalarının onların demokrasiye katılımını ve düşüncelerini özgürce dile getirmelerini engelleyici veya önemli ölçüde zorlaştırarak etkisini ortadan kaldıracak mahiyette olmadığı da gözetildiğinde demokratik toplumda zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca karşılık geldiği sonucuna ulaşılmıştır.” (§ 63).

³⁰ Şükran Aydın ve diğerleri/Türkiye, no. 49197/06, 23196/07, 50242/08, 60912/08 ve 14871/09, 22.01.2013; Semir Güzel/Türkiye, no.29483/09, 13.09.2016.

³¹ Çölgeçen ve diğerleri/Türkiye, no.50124/07, 53082/07, 53865/07, 12.12.2017; İrfan Temel ve diğerleri/Türkiye, no. 36458/02, 03.03.2009.

³² Hakim Aydın/Türkiye, no. 4048/09, 26.05.2020

³³ Yurtsever ve diğerleri/Türkiye, no. 4946/08, 21030/08, 24309/08, ..., 20.01.2015.

³⁴ Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası/Türkiye, no. 20641/05, 25.09.2012.

³⁵ Zana/Türkiye, no. 18954/91, 25.11.1997

³⁶ Abdulcebbar Tekin ve Diğerleri, B. No: 2018/561, 14.04.2022.

37. Anayasa Mahkemesi'nin mantığından da anlaşılacağı üzere, Uluslararası Anadil Günü'nü kutlamak için sınıfta anadilin öneminden bahsetmek, Mahkeme tarafından öğretmenlerin Devlete sadakat yükümlülüğü ile bağdaşmaz olarak değerlendirilmektedir. Ancak İFÖD, Anayasa Mahkemesi'nin bu yaklaşımının, Türkiye'de çok büyük bir azınlık grubu oluşturan Kürtlerin anadili olan Kürtçenin kamusal alandan tamamen dışlanması politikasından bağımsız düşünülmemeyeceği kanaatindedir. Milyonlarca insanın konuştuğu bir dilin kamusal alandan dışlanmasına dikkat çekmek için yapılan kısa bir eylem ile öğrencileri eğitim dili olmayan bir dilde öğrenmeye zorlamak arasında fark olduğunu vurgulamak gerekir. Taraf bir Devlette milyonlarca kişi tarafından konuşulan bir dilin eğitimde kullanılması talebini Devlete sadakat kavramıyla ilişkilendirmek, bu dilin kullanılmasını sadakat ihlali olarak yorumlamak anlamına gelecektir. Bu nedenle mevcut dava, AİHM'in Kürtçenin kamusal alanda kullanımının yaptırıma tabi tutulmasına ilişkin önceki kararlarında geliştirdiği ilkeler ışığında değerlendirilmelidir.
38. İFÖD, Türk makamlarının Kürtçe'ye karşı hoşgörüsüzlüğün Sözleşme'nin açık fikirlik ve fikirlerin çoğulculuğu gibi temel değerleriyle çeliştiğine inanmaktadır.

VI. Sonuç

39. İFÖD, anadil eğitimi hakkının uluslararası düzeyde tanınmış bir hak olduğu ve anadil eğitimi talebinin kamusal tartışmaya bir katkı olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir. İFÖD, öğretmenler sendikası tarafından kararlaştırılan Uluslararası Anadil Günü'nde sembolik olarak bir saat anadil öğretilmesi eyleminin ifade ve örgütlenme özgürlüğünün kullanımı olarak görülmesi gerektiği görüşündedir.
40. İFÖD, mevcut başvurunun koşullarının *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası* başvurusuyla neredeyse aynı olması nedeniyle, mevcut davanın Mahkeme tarafından *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası/Türkiye kararında* ortaya konan ilkeler ışığında incelenmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

29.04.2024

İfade Özgürlüğü Derneği- İFÖD (Türkiye)

Kayıt Numarası: 34-235-076

Web: <https://ifade.org.tr> Twitter: @ifadeorgtr

İfade Özgürlüğü Derneği (İFÖD), düşünce ve ifade özgürlüğü hakkını korumak ve geliştirmek amacıyla Ağustos 2017'de resmi olarak kurulmuştur. Yeni Dernek, herkesin düşünce ve ifade özgürlüğüne, bilgi ve enformasyona erişim ve bunları yayma hakkına sahip olduğu bir toplum öngörmektedir.